

Vas Gereben. Vas Gereben egyik regényfejezetének ez a címe: 1823. Benne az író megmagyarázza olvasóközönségének, hogy miért olyan nevezetes évszám ez: a magyar politikai ébredésnek dátuma. Vajjon gondolt-e a népszerű regényíró e fejezet írásakor arra, hogy mennyit nyer káprázatos fényben ez az évszám, ha a benne született magyar nagyságok emlékét sorakoztatjuk el előttünk? Magán Vas Gereben kívül ekkor pillantotta meg a napvilágot Petőfi, Madách, Andrassy Gyula gróf, Pákh Albert, Lisznyay Kálmán, Ipolyi Arnold és színészeink közül Tóth József. Csupa olyan nevek, amelyek ha nem is egyenlő jelentőséggel, de azért el nem múlhatón vésődtek be nemzeti Pantheonunk falába.

Vas Gereben az ötvenes-hatvanas éveknek Jókai után legnépszerűbb regényírója volt. Nines meg benne a nagy mesemondónak színes fantáziája, de népies magyarossággal és a közelmúlt történelmi eseményei iránt való szeretetével némi rokonságot mutat hozzá. S a legutóbbi időkig a magyar közönség is az ő nevét Jókaiéval egymás mellett emlegette. S ami elterjedtséget illeti, ha az ember a vidéki társadalmi körök könyvtárainak kölcsönzési jegyzékét forgatva, a két nevet majdnem egyforma sűrűn látta előbukkanni.

A kiegyezés előtti magyar regény szerkezeti formájának legtúlzóbb hajtása Vas Gereben regényköltészetében. A régi magyar regény sokkal szélesebb ábrázolású, sokkal több meseszálból fonott, mint az új. Párhuzamosan futó eseménysorai-val, szélesre terített ábrázolásával éles ellentéte az újnak, amely egységesebb öntése, összefogott, egy vonalban menetelő cselekménye miatt inkább hosszú novellának a benyomását kelti. (Az újabb regényírók közül talán csak Mikszáth művelte még a régi formát.)

Vas Gereben kezében ez a szélesebb és többágú cselekmény-forma egészen laza kötésüvé esik széjjel. Regényei korrajzokká terülnek, és pongyola szövésük s már időbeli széthúzottságuk miatt sem igen tudnak egy középpont köré kristályosodni. Egy-egy művének néha még hangulati és eszmei egysége is majdnem veszendőbe megy.

Egyéb fogyatkozásait is könnyű felsorolni. Indítékaiban, témáiban megnyilatkozó maga-ismétlése, száraz józansága, mely néha vontatott didaxissá nyújtózkodik, s amely még a regényből az olvasóhoz való kiszólást sem veti meg, — alakjainak inkább csak körvonalakban hibátlan ábrázolása, személyei beszédjének tősgyökeres, de kissé kelletlenül tömöttebb magyarossága, és hajszott példázatosága, sőt még olyan tulajdonságok, amelyek esztétikailag kényesebb ízlést valóban kellemetlenül érinthetik.

És mégis! Vas Gereben nagyvonalúsága ma sem tartozik az irigyalomtörténet herbáriumába, a színiket és illatjukat vesztett, pusztán tudományos érdekességű növények közé. Inkább nagyanyáink könyvébe préselt virágokhoz hasonlít, amelyekből — ha rájuk nyitssz — ma is árad még a levendulavagy rezeda-illat. S ez az illat nemzeti múltunk emlékezetének egész erejével markol a szívedbe. Újra hallod öregapád anekdotáit, újra látod gyerekkori képeskönyved alakjait, és a magyar ébredésnek vezérei nagy lelkesedéssel rajzolt képekben vonulnak el előtted. Kisfaludy Sándor, Festetich gróf, Berzsenyi Dániel, Széchenyi István, Fáy András, Földváry Gábor, a régi magyar vándorszínészek — ki győznék őket valamennyiüket előszámlálni? Nyakasan konzervatív urambátyámok mellett ott forogódnak a kardos nagyasszonyok, a hévlelkű és okos, kissé talán valószínűtlenül is okos — honleányok,

ott pöngetik sarkantyúikat a deli jurátus ifjak, ott zsörtölődnek a hűségben megvénült szolgák, ott parádéznak a *tettes* vármegye nyalka hajdúi, ott kérezkednek az alkotmány sáncai közé a derék és értelmes jobbágyok, s a magyar társadalom perifériáján kívül ott sunnyog a zsidó és a cigány. Ezer lehet a kifogásod a *Régi jó idők*, a *Nagy idők*, *nagy emberek*, *A nemzet napszámosai*, *A pörös atyafiak*, az *Egy alispán* írójának művészete ellen és nem is kell világ-irodalmi mértékkel mérned őt, hogy itt-ott könnyűnek ne találd; mégis örömmel nyitod fel könyveit, mert a magyar patriarchális életnek meleg levegőjét érzed szíved felé csapódni.

Egyik könyvében megpróbálja Vas Gereben Kisfaludy Sándort értékelni. A mai kor ezt az értékelést egy kis módosítással magára Vas Gerebenre alkalmazhatja: „Nem esküszöm, hogy eget verők lettek volna dalai; de elég, ha föl vitt benünket az ösök elhagyott fészkébe, s megmutatá, honnét néztek apáink e honra! Melyikünk tudott lejönni e sorsból, hogy egy szent érzelem kísérete volna onnét?”

—bs—

Színházi szemle. A Magyar Színház rendezésén csak a nyári szünet előtt szokott arra a gondolatra ébredni, hogy az irodalommal szemben is vannak köteleiségei. Így történt ez évadban is, amikor Schiller *Orleansi szüzének* színrehozatalára szánta el magát. Az előadásnak egy héten keresztül hangzatos kommunikék harangoztak be, hirdelve a díszletezés, tömegmozgatás, s általában a rendezés újszerűségét. Hát újszerűnek elég újszerű is volt! Mindenesetre a legnagyobb merészség Schiller tragédiáját kiabálóan expresszionista díszletek között előadni, amelyek még néha ugyanazon a színen is összhangzás nélküliek voltak. Így az első felvonás előtéri szikláinak mögött (amelyek meglepően hasonlítottak nagyított eukrásztortákhoz) a háttérben elég realiztikusan festett sátorosor húzódott meg. A többi képek is valami rikító formátlanságot ambicionáltak maguknak: túlzottan hajlott — a vígszínházi *Cserebere*-operette dekorációihoz hasonló —

fák, kristályrendszerbe csoportosuló sziklák, stilizáltta merevedett szelfújta lobogók gyötörték a néző szemét, s minden jelenet (alkalmasint a Nemzeti Színház új Shakespeare-előadásának hatása alatt) állandóan egy pillérpárral volt beszegezve, mely architektónikus részlet, ha a rendező úgy akarja, belekomponálódik az egész színpadi képbe, ha pedig akarja, pusztá keret marad. A tömegek mozgatásában a hirdett cél a statisztériának lehető lecsökkentése volt, s ez helyes elv is, csak hogy itten végtelenül szegényesen és ügyetlenül hatott. A rendezés félszégeihez tartozott az is, hogy megesett, hogy ugyanazon színen egyazon szereplő az ellenkező oldalról jött vissza, mint amerre távozott. A darab hosszúsága miatt bizonyos kurtítások váltak szükségessé. Ezek általában elég szerencsések voltak, amennyiben inkább a Johanna történetével párhuzamosan futó mellékjelenetek rövidültek meg, de az ötödik felvonás első képeért, a kitaszított leány bujdosásának elmaradásáért igazán nagy kár, mert a hősnőnek a végzethez való viszonya e jelenetben igen mély értelmezést kap.

A színészek munkájából magasan kiemelkedik *Darvas* Lili Johanna. Alkalmazkodott a műpatetikus hangjához, beszédje teljesen távol állott a szürke társalgási hangtól, *szavalni* merészelt, s általában egész alakítása nem a részletező realizmus, hanem a nagyvonalúság művészi elve szerint ment végbe. Kitűnően jelenítette meg az orleansi szüz heroizmusát, végzettől ihletettségét, és ennek a végzetnek maga akarta vállalását. Különösen három jelenetét találtuk sikerültnék: az előjáték végmonológjának vallásos lendületét, a második felvonás békítési jelenetének retorikáját és a végső felvonás magával ragadó szenvedélyét; különösen itt olyan erőteljes volt, hogy bilincseinek összeszaggatása szinte már nem is hatott csudának. Erősebben csak egy helyütt esett ki a magasbeszéd stílusból: a negyedik felvonás kezdő monológjában, ahol önlelké vádjainak furdalásait — amelyeket pedig a költő rimes és változó zeneiségű sorokban adott ajkára — realiztikusan tördelte és aprózta.